

У верасні 1953 г. Генадзь Аляксандравіч быў пераведзены з Інстытута гісторыі АН БССР у ВДПІ на пасаду загадчыка кафедры ВДПІ, дзе і працаваў да 1955 г. [6].

Такім чынам, загадчыкі кафедры гісторыі СССР былі выхадцамі з сялян, многія да пачатку працы ў вуну працяглы перыяд займаліся фізічнай працай. Большасць кіраўнікоў кафедры не былі ўраджэнцамі Беларусі (акрамя трох) і профільную адукацыю атрымалі па-за яе межамі. Гэта тлумачыцца тым, што беларуская гістарычная школа знаходзілася яшчэ ў стадыі станаўлення і яе развіццю садзейнічалі выхадцы з іншых рэгіёнаў Савецкага Саюза, многія з якіх атрымалі гістарычную адукацыю ці працавалі над дысертацыйнымі даследаваннямі пры лепшых ВНУ Ленінграда і Масквы. Гэта забяспечвала іх высокі прафесійны ўзровень. Г.А. Грэчкін стаў не толькі самым маладым кандыдатам гістарычных навук і загадчыкам кафедры, але і першым яе кіраўніком, які скончыў гістфак ВДПІ.

Амаль усе загадчыкі кафедры гісторыі СССР прынялі ўдзел у барацьбе з нацызмам, жылі і працавалі ў цяжкіх пасляваенных умовах, уносілі ўклад у аднаўленне дзейнасці педагагічнага інстытута, гістарычнай адукацыі на Віцебшчыне. На вялікі жаль, далейшы лёс большасці прыгаданых тут гісторыкаў покуль нявысветлены. На нашу думку, вывучэнне іх жыцця і навуковай спадчыны трэба працягваць, бо гэта паспрыяе стварэнню цэласнай карціны развіцця гістарычнай адукацыі і навукі на Віцебшчыне.

1. Личное дело Кочетова Николая Васильевича. На 45 л. // Архив УО “ВГУ им. П.М. Машерова”.
2. Личное дело Ринбурга Евсея Мойсеевича. На 18 л. // Там же. Ф. 204. Оп. 2л. Д. 83.
3. Личное дело Козлова Ивана Тимофеевича. На 22 л. // Там же.
4. Личное дело Ваяхина Виктора Алексеевича. На 33 л. // Там же.
5. Личное дело Романовского Александра Ивановича. На 22 л. // Там же.
6. Личное дело Гречкина Геннадия Александровича. На 45 л. // Там же.

Гаравая А.А.

СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ СІСТЭМЫ ВЫШЭЙШАЙ ФІЛАЛАГІчнай АДУКАЦЫІ ў БССР (1944–1961 гг.)

Праблема станаўлення і развіцця сістэмы вышэйшай філалагічнай адукацыі ў БССР у пасляваенны перыяд мае асаблівае значэнне як з навуковага, так і з ідэалагічна-выхаваўчага пункту гледжання пры станаўленні сучаснай мадэлі вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Вышэйшая адукацыя і навука на сёняшнім этапе імкнучца

адпавядаць міжнародным стандартам. Таму ўзнікла неабходнасць грунтоўна скарэктаваць асноўныя падыходы да накірункаў і перспектывы развіцця вышэйшай адукацыі і ў той жа час захаваць усё лепшае, што было створана савецкай уладай у сістэме вышэйшай адукацыі. Сёння асноўныя ацэнкі гістарычнага развіцця вышэйшай школы ў цэлым, і філалагічнай у прыватнасці, мяняюцца па сутнасці, адбываецца працэс пераасэнсавання навукова-педагагічнай спадчыны савецкага перыяду. Ёсць патрэбнасць у вызначэнні эвалюцыі сістэмы адукацыі ў савецкі час і вывучэнні як пазітыўнага, так і негатыўнага вопыту, які можа быць узяты ў якасці прыкладу для сучаснай мэдэлі адукацыі ці пакінуты ў гісторыі.

Зварот менавіта да вопыту развіцця *філалагічнай адукацыі* абумоўлены шэрагам прычын. Па-першае, пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны пачыналася структурнае фарміраванне філалагічнай адукацыі ў ВНУ рэспублікі. Па-другое, філалогія несла на сабе адбітак афіцыйнай дзяржаўнай палітыкі, што дазваляе прааналізаваць яе вызначальны ўплыў на грамадскую і агульнакультурную сферу. Таму, патрэцяе, на гэтым накірунку гістарычнага даследавання ёсць магчымасць для аналізу шляхоў і формаў сацыялізацыі асобы і фарміравання светапогляду савецкага грамадзяніна (нават праз дачыненне да відавочных праяўленняў і вынікаў філалагічнай адукацыі – літаратурных твораў і адметнасці мастацкага слова). Акрамя таго, эфектыўнасць дзейнасці філалагічнай адукацыі ў цэлым уплывала на развіццё адукацыі і навукі ў рэспублікі. Так як без мовы не можа быць кваліфікаванай падрыхтоўкі на любым профілі навучання.

З вызваленнем у 1944 г. тэрыторыі Беларусі ад нямецка-фашысцкай акупацыі пачынаецца аднаўленне народнай гаспадаркі і многіх бакоў жыцця грамадства ў цэлым. Якраз у гэты час адбываецца станаўленне па сутнасці кардынальна рэфармаванай сістэмы вышэйшай філалагічнай адукацыі. У 1944–1961 гг. ствараецца менавіта *сістэма* вышэйшай філалагічнай адукацыі. Нягледзячы на тое, што ў савецкай Беларусі і ў 1920-я і 1930-я гг. філалагічная адукацыя мела месца, але *сістэмы не было!* Адзіны яскравы факт, што толькі ў 1939 г. створаны першы філалагічны факультэт у БДУ! А пасля вайны ўжо складвалася сістэма вышэйшай філалагічнай адукацыі. У 1961 г. відавочна завяршаецца гэты працэс, што канстатавалася ў абвешчаным на XXII з'ездзе КПСС пераходзе да якасна новага этапу ў развіцці вышэйшай школы і пастаноўкай перад філалогіяй, як адной з гуманітарных навук, задач фарміравання камуністычнай свядомасці ў грамадстве, вывучэння і тэарэтычнага абагульнення вопыту камуністычнага будаўніцтва, распрацоўкі сваімі сродкамі праблем камуністычнага выхавання.

У 1944–1954 гг. была створана сістэма вучэбных устаноў у Бе-

ларусі, якія забяспечвалі падрыхтоўку настаўнікаў-філолагаў. Яна ўключала ў сябе тры складальнікі: філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (5 год навучання), філалагічныя факультэты педагагічных інстытутаў (4 гады навучання), аддзяленні філалогіі настаўніцкіх інстытутаў (2 гады навучання).

Да пачатку 1945 г. у Беларусі ўзнавілі сваю дзейнасць 5 педагагічных (Віцебскі, Гомельскі, Гродзенскі, Мінскі, Магілёўскі) і 9 настаўніцкіх інстытутаў (Баранавіцкі, Віцебскі, Гомельскі, Мінскі, Магілёўскі, Брэсцкі, Мазырскі, Аршанскі, Пінскі) [1, арк. 203]. Факультэты/аддзяленні ВНУ былі традыцыйныя. Філалагічнае аддзяленне ў межах Наркамсветы БССР прысутнічала ў 8 з 9 настаўніцкіх інстытутаў. У першыя пасляваенныя гады тут не было ні аднаго выкладчыка філалагічнага профілю са ступенню ці званнем. З агульнага ліку выкладчыкаў 458 ужо ў 1946/1947 навучальным годзе 10 мелі вучоную ступень доктара навук ці званне прафесара, 71 – ступень кандыдата навук ці званне дацэнта [2, арк. 2]. Педагагічную працу ВНУ распачыналі ва ўмовах матэрыяльна-метадычнай і кадравай нястачы.

У пасляваенны перыяд у БССР востра паўстала праблема размяшчэння ВНУ. СНК БССР прыняў пастанову (у адпаведнасці з рашэннем СНК СССР ад 1943 г., снежань) “О порядке возвращения зданий вузов и техникумов, используемых не по назначению” (1944 г., ліпень). Вучэбныя корпусы, якія часова на перыяд вайны выкарыстоўваліся на патрэбы фронту, павінны былі вяртацца вучэбным установам і выкарыстоўвацца па прамым прызначэнні [3, арк. 40]. Многія вучэбныя корпусы ВНУ амаль цалкам былі знішчаны ў час акупацыі, і матэрыяльна-тэхнічную базу трэба было аднаўляць амаль што з нуля.

Па плану чацвёртай пяцігодкі (1946–1950 гг.) значная ўвага ў аднаўленні грамадства пасля нямецкай акупацыі надавалася ў тым ліку і народнай адукацыі. Выключна важнае месца ў першым пасляваенным пяцігадовым плане як па СССР, так і па БССР адводзілася пытанням падрыхтоўкі кваліфікаванай савецкай інтэлігенцыі, якая павінна была забяспечваць рост сацыялістычнай вытворчасці і культурнага ўзроўню жыхароў савецкага народа. Закон аб пяцігадовым плане аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі СССР паставіў перад савецкай вышэйшай школай наступныя задачы: аднаўленне і пашырэнне сеткі ВНУ; аднаўленне даваеннага кантынгенту студэнтаў ВНУ і інш.

З улікам колькаснага росту агульнаадукацыйных школ былі пабудаваны новыя ВНУ: у 1947 г. – настаўніцкі інстытут у Маладзечне, вярэні Гродзенскі дзяржаўны педагагічны інстытут. У 1948 г. створаны Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут замежных моў, у 1949 г. адкрыты Бабруйскі настаўніцкі інстытут, завочнае аддзяленне пры Мінскім педагагічным інстытуце замежных моў. Такім чынам, у 1950 г. функцыянавала 29 ВНУ, у якіх навучалася 31,6 тысяч студэ-

нтаў (на 67,7% больш, чым да вайны). За перыяд чацвёртай пяцігодкі педагогічнымі ВНУ былі выпушчаны 14022 спецыялісты з вышэйшай адукацыяй, з іх – 9045 (65%) філолагі [4, с. 478]. Аднак гэта не вырашала праблемы настаўніцкіх філалагічных кадраў для школ.

Запатрабаванасць спецыялістаў-філолагаў у школе тлумачылася тым, што менавіта праз мову і літаратуру закладваліся не толькі асновы пісьменнасці і культуры моладзі, але і асновы выхавання савецкага грамадзяніна. Філалогія давала культуралагічны пласт ведаў, выхоўвала адукаваную асобу, што адлюстравана ў задачах філалагічных курсаў (дысцыплін) і кафедральных планах.

Можна канстатаваць, што спецыялісты-філолагі ў грамадства нясуць свой творчы патэнцыял, рэалізуючы наступныя функцыі: прадметна-інфармацыйную (фарміраванне мастацкага разумення слова праз лінгвістыку і літаратуразнаўства, уменне карыстацца лексікалогіяй роднай мовы, а таксама моў іншых народаў, засваенне тэрміналогіі лінгвістыкі і літаратуразнаўства, знаёмства з адметнымі асаблівасцямі біяграфічных звестак праз мастакоў слова); дзейнаска-камунікатыўную (развіццё камунікатыўных здольнасцей, ацэньванне вартасці літаратурнага твора); цэннаска-арыентацыйную (выхаванне ў людзей светапогляду, уздзеянне на фарміраванне грамадскай пазіцыі, патрыятызму).

У БССР настаўнікі-філолагі з другой паловы 1940-х гг. і да 1955 г. у асноўным рыхтаваліся праз падобныя інстытуты (тэрмінам 2 гады) – гэта быў самы пашыраны тып ВНУ, якая давала няпоўнаю вышэйшую адукацыю і знаходзілася пад непасрэдным кантролем Міністэрства асветы рэспублікі.

Да пачатку 1950-х гг. ужо была ліквідавана запатрабаванасць школ у педагогічных кадрах па гісторыі, геаграфіі, біялогіі. Аднак астатнія дысцыпліны школьнага курсу – у першую чаргу, філалогія беларуская, руская, замежная – усё яшчэ адчувалі востры кадравы дэфіцыт. Так, з 1290 настаўнікаў, якіх не хапала для школ на 1 верасня 1951 г., – 620 (51%) былі спецыялістамі філалогіі рускай, беларускай і замежнай [5, арк. 299]. Гэта сітуацыя змянялася вельмі марудна. У 1953 г. дэфіцыт настаўнікаў па беларускай/рускай мове і літаратуры складаў 600 (50%) чалавек ад агульнай колькасці неабходных для сярэдняй школы. У той жа час педагогічныя інстытуты ў 1953 г. падрыхтавалі толькі 224 спецыялісты. У першую чаргу, дэфіцыт настаўнікаў-філолагаў тлумачыцца значнай колькасцю гадзін, якія адводзіліся вучэбным планам у школьным навучанні. У іх філалогія займала каля 30% ад агульнай колькасці. З другога боку, пачынаючы з 1951 г., як адзначалася вышэй, хуткімі тэмпамі павялічвалася сетка сярэдніх школ, што перадвызначыла далейшы лёс настаўніцкіх інстытутаў як прамежкавага тыпу паміж вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай

адукцыяй, якія рыхтавалі спецыялістаў толькі для сямігадовай школы (V – VII класаў). І ўжо ў 1955 г. настаўніцкі інстытут быў ліквідаваны.

Да сярэдзіны 1950-х гг. намаганнямі савецкай улады сістэма вышэйшай школы ў цэлым была адноўлена ад наступстваў вайны. З мэтай паляпшэння працы сістэмы вышэйшай школы з сярэдзіны 1950-х гг. пачынаюцца грунтоўныя змены ў структуры вышэйшай філалагічнай адукацыі – уведзены факультэты “шырока профілю” (двухпрофільная падрыхтоўка спецыялістаў па сумежных спецыяльнасцях) і пераход на пяцігадовы тэрмін навучання. Рэфармаванне вышэйшай школы адбывалася ва ўмовах лібералізацыі грамадска-палітычнага жыцця краіны пасля “начнога дакладу” М.С. Хрушчова.

Змены ў наменклатуры спецыяльнасцей афіцыйна былі абгрунтаваны, па-першае, неабходнасцю рацыянальнага выкарыстання настаўніцкіх кадраў; па-другое, хутчэйшым рашэннем праблемы забеспячэння малакамплектных вясковых школ кваліфікаванымі кадрамі настаўнікаў-прадметнікаў; па-трэцяе, неабходнасцю палітэхнізацыі ўсіх сфер вышэйшай адукацыі.

Рэформы сістэмы вышэйшай школы сярэдзіны 1950-х гг. мелі супярэчлівы характар. З аднаго боку, міжпрадметныя сувязі спрыялі больш глыбокаму асэнсаванню і засваенню спецыяльных прадметаў, фарміраванню прафесійных навыкаў. З другога, рэформы праводзіліся без папярэдняй падрыхтоўкі, што выклікала цяжкасці ў арганізацыі працэсу навучання ў ВНУ. Узрасла вучэбная нагрузка на студэнтаў і прафесарска-выкладчыцкі састаў, асобныя тэмы і пытанні дысцыплін дубліраваліся і інш.

Найвышэйшым уздымам у рэфармаванні ўсёй сістэмы народнай адукацыі ў Беларусі, уключаючы і вышэйшую школу, стала прыняцце Вярхоўным Саветам СССР у снежні 1958 г. закона “Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР”. Прыняцце гэтага закона ў сферы адукацыі стала рэальным адлюстраваннем ходу тых новых складаных унутрыпалітычных і сацыяльна-эканамічных працэсаў у жыцці савецкага грамадства, пачатак чаму паклаў у 1956 г. XX з’езд КПСС. Адначасова падкрэслівалася і неабходнасць канкрэтных дзеянняў па рашэнні складаных праблем, з якімі сутыкнулася савецкае грамадства ў сярэдзіне 1950-х гг., у тым ліку і ў сферы адукацыі. У законе адзначалася, што вышэйшая школа не паспявала за дасягненнямі ў навуцы і тэхніцы, яна аддалялася ад патрабаванняў жыцця, перадача ведаў часцей за ўсё ішла праз “гатовыя” палажэнні без актыўнага ўдзелу аўдыторыі.

Уся сістэма вышэйшай школы павінна была прыняць актыўны ўдзел у разгорнутым будаўніцтве камунізму ў СССР, уводзіліся зусім новыя прынцыпы камплектавання ВНУ, зноў новы віток набыло рэфармаванне іх арганізацыйнай структуры, форм і метадаў навучання і выхаван-

ня студэнцтва, абвешчаныя ўжо ў 1961 г. на XXII з'ездзе КПСС.

Такім чынам, вывучэнне гісторыі развіцця вышэйшай школы філалагічнага накірунку ў перыяд з 1944 па 1961 гг. дазваляе больш глыбока асэнсаваць рэфармацыйныя працэсы сістэмы адукацыі. Да сярэдзіны 1950-х гг. ствараецца сістэма вышэйшай адукацыі філалагічнага профілю. І адразу пачынаецца пошук найбольш аптымальнага і перспектыўнага напрамку ў развіцці вышэйшай школы. На агульнасаюзным і, адпаведна, рэспубліканскім узроўні ў сістэме вышэйшай адукацыі, у тым ліку і філалагічнай, праходзілі арганізацыйна-структурныя, мадэрнізацыйныя працэсы (раздзяленне падвочных спецыяльнасцей, увядзенне факультэтаў “шырокага профілю” і пераход на пяцігадовы тэрмін навучання, ажыццяўленне “Закона аб сувязі школы з жыццём” і інш.). У выніку, можна сцвярджаць, што ў даследаваны час былі сфарміраваны фундаментальныя і практычныя асновы савецкай вышэйшай школы.

1. Матэрыялы Міністэрства просвешчання БССР в плане выпускников педагогических учебных заведений республики. 1953–1955 гг. // НАРБ. Фонд 4 п. Воп. 17. Спр. 153.

2. Приказы Министра высшего образования СССР, о нормах оплаты преподавателям вузов педагогических часов, данных сверх установленных норм педагогической работы 1947 г. // ДАВВ. Ф. 204. Воп. 10. Спр. 8.

3. Постановления СНК БССР, о возобновлении сети заочного педагогического образования. 1944 г. // НАРБ. Ф. 7. Воп. 3. Спр. 20.

4. Наука БССР за 50 лет / Академия наук Белорусской ССР; рэкал.: В.Ф. Купрэвіч [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – 608 с.

5. Приказы по Министерству просвешчания БССР 1952 г. // НАРБ. Ф. 42. Воп. 4. Спр. 80.

Качан Г.А.

ВЫСШЕЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА ВИТЕБЩИНЕ (1944–1961 гг.)

После освобождения территории Белоруссии от немецко-фашистских захватчиков в республике начался процесс активного восстановления разрушенного войной хозяйства. Одновременно велась работа по подготовке к 1944/45 учебному году системы народного образования, средних специальных и высших учебных заведений. Так, в республике было открыто 10 462 школы, в том числе 8613 – начальных, 1563 – семилетних и 286 – средних.